

YOSHLARNI KASB-HUNARGA QIZIQTIRISHNING MUHIM VAZIFALARI

Abdumalikov Jamshid Toxir o'g'li

Jizzax viloyati Baxmal tumani

43-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Kasb tanlashga yo'naltirish ilmiy madaniyatning kompetenti sifatida ijtimoiy madaniy nuqtai nazardan asoslangan muayyan tarixiy va madaniy kontekst, aksiologik doirada rivojlanadi: boshqa tomondan esa ilm-madaniyatni rivojlantirish uchun asos vazifasini bajaradi.

Kalit so'zlar: kasb, ta'lim, kasbga yo'naltirish, dars, diagnostika, kategoriya, tarbiya, tizim, maktab, o'quvchi, ruhiy holat, tushkunlik, qiziqish.

KIRISH

Zamonaviy pedagogning innovatsion faoliyati jarayonida o'quvchi yoshlarga ta'lim berish natijasida shaxs zaruriy bilimlar bilan ta'minlanib, kelgusida turli darajadagi maxsus ma'lumotni olish imkoniga ega bo'ladi. Ta'lim-tarbiya berish va o'qitish natijasida odamda muayyan yetuk shaxs sifatlari shakllantiriladi. Shaxs tarbiyalash va o'qitish orqali o'zida oldin bo'lmagan ma'naviy-intellektual sifatlarga ega bo'ladi. Bu hol shaxsning umri mobaynida uzluksiz davom etadi va uning rivojlanishiga omil bo'ladi. Inson va uni shakllantirishga doir fan sifatida Pedagogika falsafa, etika, estetika, madaniyatshunoslik, psixologiya, iqtisodiyot, siyosatshunoslik, demografiya, tarix, adabiyot, tibbiyot, matematika va boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq. Pedagogika fani va amaliyoti taraqqiyotida bu fanlarning nazariy asoslari, tadqiqot metodlari, ilmiy xulosalarni aniqlash, taxlil qilish hamda umumlashtirish usullaridan foydalanadi. Pedagogika fundamental hamda amaliy fan hisoblanadi. Soha doirasida fundamental hamda amaliy faoliyati, avvalo ustuvor maqsadlarni o'zida ifoda etishi bilan farqlanadi.

Pedagogik fundamental faoliyatning strategik maqsadi nazariy va konsepsiyalarni yaratish, qonun va qonuniyatlarni aniqlash real obektlarning ahamiyati va xususiyatlarini tizimlashtirishdan iborat. Fundamental faoliyat jarayonida o'quvchi yoshlarda nazariy modellar yaratiladi. Pedagogikaga asosan ilmiy bilimlar va ilmiy faoliyat tizimi sifatida qaralib kelingan, natijasi esa nazariy va amaliy turdagi yangi ilmiy bilimlarda o'z ifodasini topadi. Pedagogika asosan o'quvchi yoshlarni kasbga yo'naltirish, hayotda fundamental o'rnini topishi uchun ularni kasb tanlash kategoriyalari mexanizimi asosida shakllantiruvchi fan hisoblanadi.

Kasbga yo'naltirish diagnostikasini tizimlashtirish va mukammal kategoriyalarni loyhashtirish uchun turli davrdagi olimlar nazaryalarini o'rganishgan. Xususan,

Sharqda kasbga yo‘naltirish diagnostikasi elementlari qo‘llanilganligidan guvohlik beruvchi manbalar mavjud. “Avesto ta’limoti”, “Qur’oni Karim” saboqlari, Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy(810-970), Abu Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy (824-892)kabi Hadis ilmining ulug‘lari, tasavvuf ilmi (so‘fiylik tariqati)ning namoyondalari: Bahovuddin Naqshbandiy, Abduxoliq G‘ijdivoniy, Najmiddin Kubro kabi olimu fuzalolar komil inson to‘g‘risidagi g‘oyalari bilan Sharqda ta’lim-tarbiya jarayonining rivojiga ulkan hissa qo‘shdilar. Ularning ta’lim-tarbiyaga oid qarashlarida kasbga yo‘naltirish diagnostikasi elementlarini ham uchratamiz. Xususan, ushbu olimlarning talimotlarida “ustoz-shogird” munosabatlarini o‘rganishimiz va tadqiq qilish, ilm o‘rganish bo‘yicha yoshlarning aqliy qobiliyatlarini tashxislash va rivojlantirish, ularni kasb tanlashlari uchun imkoniyatlari va qobiliyatlarini diagnostika qilish masalalari o‘z ifodasini topgan.

Sharqda kasbga yo‘naltirish diagnostika elementlarini qo‘llashda insonni voyaga yetkazish masalalariga jiddiy e’tibor qaratilgan. Xalq kasbga yo‘naltirish diagnostikasi o‘zbekona axloq, odob va tarbiyaning murakkab barcha qirralarini o‘zida mujassamlashtiradi. Xalq kasbga yo‘naltirish diagnostikasida tarbiyaning turli uslublaridan foydalanilgan. Bu uslublar nihoyatda rang-barang bo‘lib, ko‘p tomonlari bilan ilmiy kasbga yo‘naltirish diagnostikasi va kasbga yo‘naltirish diagnostikasining shakllanishida ham o‘z ta’sirini ko‘rsatgan.

Sharqda O‘quvchi yoshlarni kasbga yo‘naltirish diagnostikasi elementlari quydagi tarbiya metodlari zahirida qo‘llanilgan:

1. Tushuntirish: maslahat berish, uzur so‘rash, yaxshiliklar aqida so‘zlash, tug‘ri maslahatlar beraolish, o‘rnak bo‘lish.
2. Nasihat berish: o‘git, undash, ko‘ndirish, iltims qilish, oq yo‘l tilash, yaxshiliklar haqida so‘zlash, rahmat aytish, duo qilish.
3. Namuna bo‘lish: maslahat so‘rash, o‘rnak bo‘lish.
4. Rag‘bat va jazo: maqtash, olqishlash, tasanno aytish, ta’kidlash, ta’na-gina, tanbeh berish, uyaltirish va boshqalar...

Sharqda kasbga yo‘naltirish diagnostika elementlari – an’analar, udumlar, rasmlar, zahirida ham namoyon bo‘lgan. Bunda yosh avlodni aqliy rivojlantirish, bilim, ilm, malaka, ko‘nikmaga ega bo‘lish, axloqli qilib tarbiyalash: axloq, xulq, odob, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharmi-hayo, vatanparvarlik va boshqa fazilatlarini shakllantirish;

mehnat tarbiyasi: faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik, aqli ish, jismoniy mehnat, imom tarbiya chiniqishi, jismoniy o‘yinlar;

nafosat tarbiyasi: guzallik, kiyinish madaniyati, muomila madaniyati, saranjomsarishtalik; ekologik tarbiya: tabiat, atrof-muhit, flora va faunaga sog‘lom yondashuv; iqtisodiy tarbiya: tejamkorlik, bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof, foyda, mulk, mulkka egalik, tadbirkorlik; huquqiy tarbiya: insonparvarlik, burch, vijdon, tenglik,

adolat, to'g'rilik, halollik kabi tushunchalarni shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan. Demak, buyuk ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalarda kasbga yo'naltirish diagnostika nazariya va amaliyot muammolarini tadqiq qilish va yechimini topishga alohida ahamiyat qaratilgan bo'lib, ularni o'rganish va ulardan foydalanish buyuk ma'naviyatimizni asrashga va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy sharoitda kasbga yo'naltirish diagnostikasi rivoji. Bir qator olimlar: Klauer, Ingo Xartman, Karlxayns Ingenkamp, Linert, Frikelarning kasbga yo'naltirish diagnostikasi psixologik diagnostika zahirida tug'ilganligi ta'kidlash albatda o'rinsiz. Bir paytlar psixologik diagnostika biologiya va tibbiyotning tashxis modellarini andoza qilib olgan kabi kasbga yo'naltirish diagnostika ham zarur bo'lganda psixologik ilmiy-tadqiqot metodlardan o'z o'zida foydalandi.

Maktabda kasbga yo'naltirish ishi zarur natijalarni berishi uchun u uzluksiz jarayon bo'lishi va o'zaro bog'langan bir qancha bosqichlardan iborat bo'lishi lozim. Ilk kasbga yo'naltirish (I-IV sinflar) bolalarni mehnatga tayyorlashdan, yosh xususiyatlarini hisobga olib, ularni kasblar, mehnat olami bilan tanishtirishdan, ularda o'z mehnati bilan boshqalarga naf keltirish ehtiyojini shakllantirishdan iborat. Bunga esa bolalarni qo'ldan keladigan ijtimoiy- foydali mehnatga, o'quv va o'yin faoliyatining har xil turlariga jalb etish mumkin.

O'rta bo'g'inda (V-VII sinflar) maktab o'quvchilarini ijtimoiy- foydali, umumli mehnatga kirishdilar, ularda kasb tanlashning ijtimoiy ahamiyatga molik sabablari, mehnat faoliyatining aniq sohasiga bo'lgan qiziqish shakllanadi. Navbatdagi bosqichda (VIII-IX sinflar) o'quvchilarda tizimlashtirilgan bilimlar, kasblar olamida mo'ljal ola bilish mahorati, aniq kasbga bo'lgan qiziqish shakllanishi lozim, asosi e'tibor yuqori sinf o'quvchilarini moddiy ishlab chiqarish sohasidagi mehnatga tayyorlash ijtimoiy-kasbiy jihatdan bir maqsadni ko'zda tutganligiga qaratilishi kerak. Ushbu maqolada O'quvchi yoshlarni kasbga yo'naltirishda diagnostik qarashlar kategoriyalari ochib berildi va mummolari izchil o'rganildi. Kasbga yo'naltirish o'quvchilarning kasbiy layoqati va maqsadi bilan ma'lum bir kasb layoqatiga ega bo'lgan pedagog yordamida kategoriyalanadi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zlashtirish orqali shaxs bilan jamiyat o'rtasida uyg'unlikni, birdamlikni vujudga keltirish, ehtiyojlarining xususiylikdan umumiylikka o'sib o'tishining qondirilishi har jihatdan o'quvchi va talablarni qobiliyatlari, iste'dodlarini, ichki imkoniyatlarini, o'ziga xos individual-psixologil xususiyatlarini tadqiq etishni, shuningdek rivojlantirishni talab etadi. Bu talab asosan shakllanib borayotgan demokratik huquqiy davlatning yoshlarga nisbatan amalga oshirayotgan siyosati yigit va qizlarga o'z qobiliyati va istidodini namoyon qilish va rivojlantirishga, yangilanish va taraqqiyot jarayonlariga faolroq qo'shilishga jamiyatda o'z o'zini topish, o'z kasbining ustasi va yetuk kadr bo'lishiga yordam beradi. O'quvchi yoshlarni kasbga yo'naltirishda diagnostik qarashlar kategoriyalari asosan

o'quv-tarbiyaviy jarayonda tug'iladigan qiyinchiliklar o'rganiladi va ularni bartaraf etish yo'llari tashkil etiladi.

Kasbga yo'naltirish diagnostikasi yordamida jamiyatdagi ma'naviy-ma'rifiy jarayon tahlil qilinadi va ta'lim-tarbiyaning kafolatlangan natijalari aniqlanadi. Tashxislashda nafaqat ta'lim tarbiya natijalarini sarhisob qilish, balki ularning o'zgarish dinamikasi ham kuzatiladi, mavjud kamchiliklar bartaraf etiladi. Ta'limtarbiya jarayonini tashkil qilish va o'quvchi yoshlarga vatanparvarlik g'oyalarini singdirishda asosiy vazifani yetuk pedagog olimlar va o'qtuvchilar bajaradi. Pedagog – ta'lim-tarbiya jarayoni hamda, uning qonuniyatlari, tarkibi va uni tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etadi, tarbiyaviy va o'quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo'sinlarini, kasbga yo'naltirish va uning komptentlarini ham belgilab beradi. Shaxsni tarbiyalash, o'qitish, ma'naviy dunyoqarashini kengaytirish va shakllantirish Pedagogning asosiy funksiyasi hisoblanadi. Shaxsni tarbiyalash Pedagogikadagi asosiy tushuncha sanalib, oila va jamiyatning barkamol shaxsni shakllantirishga, ma'nau yetuk inson qilib tarbiyalashga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyatini anglatadi. Ta'lim-tarbiya yordamida inson shaxsining ma'naviy va mafkuraviy jihatlarini qaror toptirish hamda, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ko'zda tutiladi. Dunyoqarash, e'tiqod, vatanparvarlik, ezgulik, go'zallik, yaxshilik, adolatga doir qarash va ko'nikmalarning shaxs sifatiga aylantirilishi tarbiya yordamidagina amalga oshiriladi. Insonlar orasida yashash, hayotda turmush kechirish va faoliyat ko'rsatish, hayotda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisini o'zlashtirishga qaratilgan faoliyat o'qitish tushunchasini ifoda etadi.

XULOSA

O'quvchilarning u yoki bu mehnat faoliyatini tanlash bo'yicha mayl va qiziqishlari har xil bo'lib, barqarorligi esa puxta sanalmaydi. Bu jarayonda o'qtuvchi o'quvchilarning kasbga bo'lgan havas dinamikasi va rivojini kuzatib boorish uchun anketa tarqatish usulini har bir sinf har yili o'tkazishi maqsadga muvofiq bo'ladi. U yoki bu o'quvchining kasb tanlashda yuz berayotgan o'zgarishlarni o'qtuvchi va sinf rahbari diqqat bilan kuzatishi, o'rganishi, sabablarini aniqlashi kerak. Shunday aniqlashlardan keyingina mazkur o'quvchining kasbga havasi va mayliga doir keying ishlari to'g'risida o'ylash mumkin. Kasbga barqaror va asosli qiziqish o'quvchilarning faoliyat turlari – o'quv, mehnat, sinfdan tashqari ishlari va hokazolar bilan mustahkamlanishi zarur. Ammo qiziqishning chuqur va qat'iyligi, avvalo, uning amaliy faoliyatda yanada mustahkamlanishiga bog'liq. Shuning uchun ham qishloq xo'jaligi, texnikaga oid hamda xizmat ko'rsatish texnologik ta'lim dastlari va texnik ijodkorligi to'garaklari ko'proq bu talablarga javob beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha choratadbirlar to‘g‘risida” gi PF-5812-son Farmoni //.
2. X.CH.Dusyarov “Kasbga yo‘naltirish diagnostikasi” (o‘quv qo‘llanma). Toshkent 2023 //.
3. N. A. Muslimov, Sh. S. Sharipov O. A. Qo‘ysinov. “Mehnat ta’limini o‘qitish metodikasi, kasb tanlashga yo‘llash”. Darslik. O‘zb. ekiston Respublikasi Oliy va o‘rta-maxsus ta’lim vazrligi, O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent 2014 y //.
6. Abdullayeva. Sh.A, Ro‘ziyeva.D.I “Pedagogik diagnostika va kooeksiya”. Darslik. Toshkent. 2018 yil //.
4. Muslimov.N.A, Mullaxmetov.R.G “Kasb tanlashga yo‘llash”. O‘quv qo‘llanma. Toshkent IQTISOD-MOLYA nashriyoti 2007 yil//.